

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

**КОНЦЕПЦІЯ
ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ
В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Концепція превентивного виховання дітей і молоді в системі освіти України

I. Обґрунтування актуальності проблеми

Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Спостерігається тенденція до загострення соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів, які детермінують деструктивну поведінку неповнолітніх. Зростає чисельність дітей з порушенням норм поведінки та тих, які відносяться до "групи ризику" і долучаються до раннього алкоголізму, наркоманії, проституції, збільшується питома вага протиправної, агресивної та аутоагресивної поведінки підлітків під впливом алкогольного та наркотичного сп'яніння.

Вивчення сучасної виховної ситуації вказує на неблагополуччя у світі дитинства. Наразі в дитячому середовищі спостерігається нехтування правовими, моральними, соціальними нормами, спад інтересу до навчання і суспільно корисної праці. Особистість сучасних дітей вирізняє не лише прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовна спустошеність, цинізм, жорстокість, прояви різних форм насильства та агресії, грубе ставлення до дорослих, низький рівень емоційної прихильності до членів родин, невідвідування навчальних занять, відчуження від шкільного середовища, злочини, скоєні неповнолітніми, а й відбувається інституалізація девіантної поведінки.

Девіантна поведінка дітей і молоді торкається усіх сфер соціального функціонування і проявляється у насильстві та агресії, негативному ставленні до оточення, нездатністю прогнозувати результати своєї поведінки, низькими комунікативними навичками.

Не можна закривати очі на ріст бездоглядності, бродяжництва, наркоманії, злочинності і проституції серед неповнолітніх, явища соціальної дезадаптації підлітків, збільшення числа дітей з девіантною поведінкою.

Про складність ситуації свідчить також погіршення стану здоров'я сучасних дітей і молоді.

Особливе занепокоєння викликає поширення у підлітковому і молодіжному середовищі наркоманії та алкоголізму. Небезпека полягає в тому, що вживання алкоголю і наркотиків стає певною цінністю сучасної молодіжної субкультури, перетворюється в атрибут способу життя.

Деструктивно впливає на життя дітей залежність від азартних ігор, комп'ютера та Інтернету.

Динаміка зростання за останнє десятиліття кількості молодих людей з девіантною поведінкою та урізноманітнення форм девіацій не лише доводять складність, глибину, полімотивованість цієї проблеми, а й підтверджують неефективність здійснюваних превентивних заходів та недосконалість науково-методичного забезпечення превентивного виховання дітей та молоді.

Основними причинами деструктивної поведінки є, зокрема, психологічний дискомфорт, негативні переживання, загальна втрата духовних орієнтирів, девальвація загальнолюдських цінностей, несформованість у значної частини дітей і молоді почуттів терпимості, толерантності, милосердя, честі, совісті, доброти, що викликає у підлітків, юнаків та дівчат апатію, нудьгу, відчуття своєї непотрібності, нерозуміння сенсу життя.

Враховуючи недоліки попередньої практики реалізації профілактичних завдань, основна увага має бути спрямована на вироблення нової філософії виховання, на підвищення наукового рівня теорії, методології та педагогічної технології превентивного виховання, визначення шляхів посилення педагогічної майстерності у здійсненні превентивної роботи, вдосконалення традиційних і нетрадиційних форм і методів, побудову нових стратегій даного напрямку виховання. Така превентивна діяльність має здійснюватись з урахуванням ситуації життєдіяльності дітей і молоді, наявних у суспільстві

ресурсів, можливостей коштів державного бюджету, а також міжнародних програм і фондів.

Створення цілісної системи превентивного виховання неповнолітніх диктується:

- потребами суспільства в збереженні й розвитку соціально активної, здорової особистості;
- потребою молоді особистості в реалізації прагнень до соціально орієнтованого способу життя;
- соціальною необхідністю створення для учнів умов реалізації особистих прагнень та здійснення їх прав і свобод, у тому числі й для захисту від схильності до проявів деструктивної поведінки;
- гуманним ставленням і необхідністю допомоги дітям і молоді, які опинилися у кризовій життєвій ситуації.

При цьому слід враховувати те, що у зв'язку зі змінами суспільного розвитку і їх впливом на особистість, збільшуватиметься питома вага превентивного виховання в структурі загальної виховної діяльності суспільства.

Концепція превентивного виховання побудована на відмові від методологічної ортодоксальності й переході до новітніх гуманістичних психолого-педагогічних технологій, спрямованих на допомогу особистості у вирішенні нею як індивідуальних, так і колективних проблем на основі соціально значущої системи цінностей.

Концепція сприятиме формуванню нової філософії державної соціальної політики у сфері протидії негативним явищам та створенню нормативної бази на підтримку і захист дітей та молоді.

З огляду на вищезазначене, можемо констатувати, що превентивне виховання набуває сьогодні особливої значущості й виникає гостра потреба у переосмисленні його концептуальних засад та визначенні стратегічних дороговказів його розвитку в системі освіти України.

Актуальність розроблення Концепції розвитку превентивного виховання зумовлена також реформуванням усіх рівнів системи освіти України, які торкаються концептуальних основ виховного процесу, змісту, форм, методів, технологій, показників результативності виховної діяльності та спонукають пошуки нових підходів до виховання молодих людей XXI століття.

Концепція містить основні положення, що стосуються організації та здійснення превентивного виховання в освітньому середовищі навчальних закладів, сприяє найповнішій реалізації в Україні Конвенції ООН про права дитини і створенню сприятливих умов для фізичного, психічного, духовного, соціального здоров'я дітей та молоді, їх соціального захисту.

Мета Концепції полягає у:

- визначенні сучасних теоретичних засад превентивного виховання (мети, завдань, підходів, принципів, основних напрямів, змісту, технологій);
- створенні організаційних, науково-методичних, кадрових, інформаційних, ресурсних умов, які забезпечують інтеграцію превентивної діяльності, сприяють виробленню відповідної політики, підвищенню соціального статусу превентивного виховання у навчальних закладах.

Завданнями Концепції є:

- зміцнити й розвинути виховні функції навчальних закладів;
- підвищити статус превентивного виховання в системі освіти;
- актуалізувати важливість розвитку виховних систем навчальних закладів; створення регіонального, районного, місцевого превентивного виховного простору;
- створити систему моніторингу превентивного виховання;
- розширити склад суб'єктів превентивного виховання, посилити координацію їх дій і впливів.

2. Сутність, мета і завдання превентивного виховання

Термін "превентивний" розглядається нами як "попереджувальний" /запобіжний, охоронний, захисний/ і стосується профілактики девіантної поведінки, алкоголізму, наркоманії, СНІДу, способу життя, який веде до хвороб, знецінення сенсу життя.

Превентивне виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, формування здорового способу життя, навичок відповідальної поведінки, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, позитивне бачення життя.

Детермінована об'єктивними і суб'єктивними факторами, превентивна діяльність є самостійним спеціалізованим педагогічним процесом, має свою мету, принципи, зміст, форми і методи та використовує елементи правоохоронної, правової, медико-оздоровчої роботи.

Превентивне виховання – це цілеспрямована система економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного змісту, спрямованих на формування позитивних соціальних установлень, запобігання вживанню психоактивних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків. Воно є пріоритетним напрямом діяльності держави, всіх виховних інституцій і здійснюється в інтересах дитини і молоді людини, суспільства.

Превентивна робота проводиться з дітьми і молоддю до завершення навчання у вищих навчальних закладах, починаючи від дошкільного періоду, з метою попередження відхилень у поведінці, хто перебуває у несприятливих умовах виховання, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки.

Превентивність має бути складовою будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки превентивний процес суттєво посилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії.

Система превентивного виховання будується на теоретико-методологічних засадах особистісно орієнтованого гуманістичного підходу до особистості на основі Конвенції про права дитини, інших міжнародних актів і рекомендацій щодо становища дітей і молоді, у відповідності до Національної програми виховання дітей та учнівської молоді, а також до національних програм протидії зловживанню наркотичних засобів, профілактики захворюваності на СНІД, боротьби зі злочинністю тощо.

Мета превентивного виховання полягає у досягненні сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального оточення. Вона може розглядатися поліаспектно.

- Педагогічний аспект превентивної діяльності полягає у сформованості такої позиції особистості, яка конкретизується культурою цінностей, самоактуалізацією, свідомим вибором моделей просоціальної поведінки.
- Соціальний аспект передбачає об'єднання зусиль суб'єктів превентивної діяльності на міжгалузевому рівні, спрямованих на узгоджену і своєчасну реалізацію попереджувальних заходів, нейтралізацію і поступове усунення детермінантів, що викликають негативні прояви.
- Психологічний аспект превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статево-віковий підходи до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розробку науково обгрунтованих програм соціалізації та корекції девіацій.
- Правовий аспект полягає в охороні й захисті прав особистості, формуванні правової культури.

Основні завдання превентивного виховання дітей і молоді:

– створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної й іншої

діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів середовища;

- забезпечити соціально-психологічну, педагогічно зорієнтовану діяльність на запобігання залучення дітей і молоді до негативних ситуацій;

- надавати комплексну психолого-педагогічну та організувати медико-соціальну допомогу тим молодим особистостям, які її потребують;

- забезпечити адекватну соціальну реабілітацію дітей і молоді, які вчинили протиправні дії або зловживають психоактивними речовинами;

- стимулювати дітей і молодь до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти розвитку здоров'язберезувального навчально-виховного процесу, навчанню з раннього віку навичкам відповідальності за власне життя і здоров'я;

- сприяти виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів /педагогів, психологів, медиків, соціологів, юристів, соціальних працівників/, батьків та ін. до превентивної роботи з дітьми і молоддю;

- об'єднанню зусиль різних суб'єктів превентивної роботи.

Ключові елементи превентивного виховання в освітньому середовищі містять:

- просвіту та інформування дітей у сфері прав дитини, здорового способу життя, ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом (ПСС), репродуктивного здоров'я, відповідального батьківства;
- розвиток особистісних ресурсів, життєвої компетентності, вироблення адаптивної стратегії поведінки;
- формування здорової статевої ролі та сімейної ідентифікацій.

Модернізація змісту превентивного виховання ґрунтується на врахуванні позитивних надбань превентивної педагогіки і водночас передбачає істотні зміни, зумовлені сучасними тенденціями суспільного розвитку, має відповідати викликам сьогодення і майбутнього.

Ефективна система превентивного виховання покликана стати запобіжником різних негативних збочень серед школярів, як фізичних, так і духовних. Її оновлення у навчальних закладах відбувається цілісно з урахуванням таких *пріоритетів*:

- забезпечення наступності здійснення виховних впливів між дошкільною освітою і початковою школою; початковою школою і основною школою; основною і старшою школами, професійно-технічними і вищими навчальними закладами;
- психологізація виховного процесу, опора на надійну діагностичну основу, яка є підґрунтям для прийняття і реалізації педагогічно доцільних рішень;
- вчасне виявлення та корекція негативних психологічних відхилень учнів, здійснення психолого-педагогічного супроводу учнів, які опинились у складній життєвій ситуації;
- попередження виникнення та поширення в навчальних закладах осередків негативних соціальних явищ (алкоголізму, наркоманії, злочинності, негативної молодіжної субкультури тощо), попередження життєвих криз в учнів, які опинились у складній життєвій ситуації;
- розвиток життєвої компетентності як інтегративної якості особистості, яка має забезпечити життєстійкість, життєздатність і життєтворчість дітей та молоді.

Превентивне виховання – багатоаспектне і поліфункціональне явище. Важливими аспектами є:

- *педагогічний аспект* превентивної діяльності полягає у сформованості такої позиції особистості, яка характеризується культурою цінностей, самоактуалізацією, свідомим вибором моделей просоціальної, відповідальної поведінки;
- *соціальний аспект* – передбачає об'єднання зусиль суб'єктів превентивного виховання на міжгалузевому рівні, спрямованих на узгодження і своєчасну реалізацію попереджувальних заходів, нейтралізацію і поступове усунення детермінантів, що викликають негативні прояви;

- *психологічний аспект* превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статево-віковий підходи до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розробку науково обґрунтованих програм корекції девіації;

- *рефлексивний аспект* або компонент післядії передбачає осмислення того, що відбулося і проектування певних дій у майбутньому.

Основними *функціями* превентивного виховання є:

- *діагностично-прогностична функція*, що полягає в аналітичній роботі зі з'ясування причин і умов відхилень у поведінці дітей та молоді; у передбаченні тенденцій їх розвитку; у виявленні шляхів і способів превентивного втручання в соціальну ситуацію розвитку особистості;

- *корекційно-реабілітаційна функція*, що ставить за мету узгодження виховного процесу з реальними умовами соціалізації дитини і пов'язана з втручанням у негативну ситуацію її розвитку на рівні знань, емоцій, поведінки, використання оптимальної корекційної допомоги, перевиховання та подолання негативних проявів у поведінці, налагодження стосунків для позитивного способу життя;

- *освітньо-консультативна функція* передбачає використання сучасних технологій надання оптимальної освітньої, консультативної інформації; попередження і нейтралізацію надмірної інформації про види і форми негативних явищ;

- *організаційно-методична функція* ставить за мету опрацювання і реалізацію міжгалузевих науково-дослідних проектів з проблем превентивного виховання; дослідження соціально-педагогічних та медико-біологічних факторів розвитку схильності неповнолітніх до негативної поведінки та розробку заходів щодо її профілактики; соціально-педагогічних та психолого-педагогічних технологій на базі дошкільних, позашкільних закладів, шкіл, ПТУ, установ реабілітації неповнолітніх та молоді;

- *інтегративно-просвітницька функція* передбачає збір, обмін, аналіз, адаптацію, узагальнення та впровадження вітчизняного й зарубіжного досвіду

превентивного виховання, інтеграцію у світовий превентивний процес в роботі з дітьми і молоддю.

3. Суб'єкти превентивного виховання

- вихованці дошкільних, позашкільних, учні загальноосвітніх та професійних навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації;
- діти і молодь, які перебувають на обліку в правоохоронних чи наркологічних установах;
- діти і молодь, соціалізація яких відбувається під впливом негативних явищ /"групи ризику"/;
- неповнолітні, які перебувають у закладах соціальної реабілітації, у місцях позбавлення волі або повернулися з них;
- діти і молодь, які не мають умов сімейного виховання й опіки /сироти/; з алкоголенаркозалежних родин; батьки яких перебувають у місцях позбавлення волі;
- молоді сім'ї, які потребують консультативної допомоги з проблем виховання дітей;
- сім'ї, які мають дітей з негативними проявами у поведінці, чи наркозалежних з протиправними вчинками;
- педагогічні та науково-педагогічні колективи навчальних закладів (дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих);
- працівники служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді, кримінальної міліції й інших правоохоронних служб, органів, медичних закладів;
- працівники засобів масової інформації;
- трудові колективи, громадські, благодійні релігійні організації.

4. Функції превентивного виховання

Діагностично-прогностична функція полягає в аналітичній роботі зі з'ясування причин і умов відхилень у поведінці дітей та молоді; у передбаченні тенденцій їх розвитку; у виявленні шляхів і способів превентивного втручання в соціальну ситуацію розвитку особистості.

Корекційно-реабілітаційна функція ставить за мету узгодження виховного процесу з реальними умовами соціалізації дитини і пов'язана з втручанням у негативну ситуацію її розвитку на рівні знань, емоцій, поведінки, використання оптимальної коригувальної допомоги, перевиховання та подолання негативних проявів у поведінці, налагодження стосунків для позитивного способу життя.

Освітньо-консультативна функція передбачає використання сучасних технологій надання оптимальної освітньої, консультативної інформації; попередження і нейтралізацію надмірної інформації про види і форми негативних явищ.

Організаційно-методична функція ставить за мету опрацювання і реалізацію міжгалузевих науково-дослідних проектів із проблем превентивного виховання; дослідження соціально-гігієнічних та медико-біологічних факторів розвитку схильності неповнолітніх до негативної поведінки та розробку заходів щодо її профілактики; відпрацювання медико-біологічних, соціально-педагогічних та психолого-педагогічних технологій на базі навчальних закладів (дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних), а також медичних, правоохоронних служб, установ реабілітації неповнолітніх і молоді.

Інтегративно-просвітницька функція передбачає збір, обмін, аналіз, адаптацію, узагальнення та впровадження вітчизняного й зарубіжного досвіду превентивної практики, інтеграцію у світовий превентивний процес в роботі з дітьми і молоддю.

5. Превентивне виховання дітей і молоді

здійснюється на трьох рівнях:

а/ раннє, або первинне, превентивне виховання /соціально-педагогічна профілактика/,

б/ вторинне превентивне виховання /превентивна допомога і корекція/,

в/ третинне превентивне виховання /адаптація, реабілітація і ресоціалізація/.

Соціально-педагогічна профілактика /первинна профілактика/ - вид превентивної роботи, спрямований на здійснення освітньо-профілактичних заходів та інших педагогічних моделей впливу на особистість з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях відхилень. Вона ґрунтується на позитивній педагогічній діяльності, мета якої - своєчасне виявлення та виправлення несприятливих інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних та інших факторів, що зумовлюють відхилення у психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, у їхній поведінці, стані здоров'я. Соціально-педагогічна профілактика здійснюється за місцем проживання, навчання, оздоровлення та дозвілля дітей і молоді.

Зміст соціально-педагогічної профілактики: взаємодія у формуванні знань, умінь, установок та мотивів свідомого вибору просоціальних моделей поведінки; підготовка та розповсюдження превентивної інформації через друковану продукцію, засоби масової інформації, спілкування на рівні міжособистісних стосунків, інші форми соціально-педагогічної роботи; створення на базі Інституту проблем виховання НАПН України ресурсно-аналітичного центру.

Превентивна допомога і корекція – вид психолого-педагогічної та медико-соціальної діяльності, що полягає у допомозі окремим суб'єктам – "групам ризику" /зменшення шкоди, спонукання до прояву самопомоги тощо/. Це передбачає психолого-педагогічний та соціально-терапевтичний вплив на особистість, навчити, щоб вона сама допомагала собі, розв'язуючи

багаточисельні проблеми, що провокують деструктивну поведінку. На цьому рівні є доцільними:

- реалізація програм превентивного виховання з "групами ризику" із залученням державних, громадських, релігійних організацій, волонтерів;
- патронажна робота з "групами ризику", дітьми і молоддю із неблагополучних сімей з усунення соціально-психологічних передумов деструктивної поведінки;
- організація різноманітних форм превентивної освіти за місцем проживання, проведення дозвілля, у зонах відпочинку.

Адаптація, реабілітація та ресоціалізація полягає в реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей і молоді, допомозі в спілкуванні, працевлаштуванні та навчанні з метою відновлення втрачених соціальних зв'язків або адаптації в соціальній життєдіяльності. Необхідними заходами такої роботи є:

- науково-методичне забезпечення превентивної соціально-терапевтичної роботи у створених притулках та інших спеціалізованих закладах;
- співпраця і науково-методична підтримка роботи центрів соціальної адаптації, анонімних наркологічних кабінетів, діагностично-консультативних центрів, служб "Телефонів довіри", до функцій яких входить вирішення проблем негативної поведінки дітей і молоді;
- науково-методичне сприяння організації і розвитку співтовариств взаємопідтримки підлітків і молоді;
- адаптація і впровадження в систему превентивної роботи вітчизняного і світового досвіду соціальної адаптації та реабілітації.

6. Підходи та принципи превентивного виховання:

Сучасна практика виховання потребує запровадження таких підходів у виховній діяльності з дітьми, які б забезпечували розвиток превентивного виховання в системі освіти.

Методологічним підґрунтям Концепції є такі *підходи*:

- аксіологічний;
- діяльнісний;
- системний;
- особистісно-зорієнтований;
- синергетичний;
- компетентнісний;
- середовищний.

Аксіологічний підхід розглядає особистість як унікальну ціннісну систему, в якій постійно виникає можливість самовизначення та самоактуалізації. Підхід підкреслює першорядну важливість ціннісної складової виховної взаємодії педагогів і вихованців і акцентує увагу на тому, що саме цінності визначають мету, зміст і засоби виховання.

Діяльнісний підхід розглядає діяльність як рушійну силу і умову розвитку дитини; визначає можливість особистісного розвитку дитини лише в рамках тієї чи іншої діяльності, суб'єктом якої вона стає, і пов'язує зміни, що відбуваються в дитині, зі змінами саме в її діяльності. Основна функція діяльності полягає в тому, що в ній набувається соціальний досвід, накопичується досвід ставлення особистості до світу, праці, колективу, людей, до самої себе.

Системний підхід – це методологічна орієнтація профілактичної діяльності як системи, основними ідеями якої є: особистість дитини розвивається в цілісному інтегрованому процесі, в якому всі компоненти (цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний, ціннісно-результативний) взаємопов'язані; розширення кола (батьки, громадські організації, фонди, бізнес-структури тощо) та інтеграція зусиль суб'єктів профілактики сприяє підвищенню ефективності педагогічного впливу. Підхід дозволяє подолати фрагментарність та розпорошеність виховної роботи, об'єднати і посилити педагогічний потенціал різних суб'єктів виховання, підняти виховання на новий якісний рівень.

Особистісно-зорієнтований підхід. Центрує виховні впливи на особистості дитини, сприяє реалізації природного потенціалу особистості; визнає за дитиною права бути самою собою, індивідуальністю; спирається у профілактиці на внутрішній світ дитини, врахування її індивідуальних особливостей, віру в її можливості, розвиток її позитивної «Я-концепції».

Синергетичний підхід. Його основна ідея підкреслює само організованість відкритої виховної системи; існування в ній нестабільних станів, які є умовою її стабільного і динамічного розвитку; важливими факторами становлення і розвитку виховної системи є взаємодія системи і середовища.

Компетентнісний підхід акцентує методологічну орієнтацію превентивної виховної діяльності на розвитку життєвих компетенцій, становленні конструктивної життєвої стратегії та виробленні індивідуально-особистісних технологій життєстійкості, життєздатності і життєтворчості особистості у процесі виховання. Основні ідеї компетентісного підходу: профілактично-виховна діяльність як інтерсуб'єктний процес, який має виховувати компетентного учня – суб'єкта життя, суб'єкта життєтворчості.

Виховна практика має вибудовуватися на основі не одного підходу, а декількох. Разом вони складають стратегію превентивної виховної діяльності та обумовлюють вибір тактики дій у конкретній ситуації та в конкретний проміжок часу.

Середовищний підхід тлумачить середовище як засіб виховання і як технологію опосередкованого управління (через середовище) процесом формування і розвитку дитини, а не просто як умову чи фактор. Він є особливим способом пізнання і розвитку особистості дитини, системою взаємодії з середовищем, яка перетворює його на засіб діагностики, проектування і продукування виховного результату. Середовищний підхід забезпечує створення простору, у якому, завдяки цілеспрямованій превентивно-виховній діяльності уможлиблюється розвиток соціальності індивіда задля його

ефективного соціального становлення і перетворення на суб'єкт соціального розвитку самого себе і соціуму.

Повноцінна реалізація зазначених вище підходів забезпечується дотриманням принципів превентивного виховання, які є тими вихідними концептуальними позиціями, що впливають з головної мети й цілей освітньої системи, зумовлюють педагогічну стратегію організації превентивного виховного процесу, його зміст, характер взаємодії вчителів і учнів, вибір методів і прийомів виховного впливу, роль самих вихованців як суб'єктів і об'єктів цього процесу.

Основними *принципами* превентивного виховання у сучасному навчальному закладі є наступні:

- *принцип гуманістичної орієнтації превентивного виховання* зосереджує увагу педагога на дитині як на вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості, не форсує її розвитку, допомагає дитині розробити індивідуальну програму, стимулює відповідальне ставлення до своєї поведінки, діяльності, спілкування, життєвих виборів;

- *принцип врахування вікових, гендерних та індивідуальних особливостей дітей* у вихованні передбачає, що виховання повинно узгоджуватися із загальними законами людського розвитку і вибудовуватися відповідно статі, віку та інших індивідуальних особливостей дитини;

- *принцип стратегічної цілісності* – визначає єдину цілісну стратегію превентивної діяльності навчального закладу; передбачає наступність у реалізації превентивного виховання на різних освітніх рівнях; що охоплює всі сфери життєдіяльності дітей та учнівської молоді; здійснюється різними соціальними інститутами у навчальній і позанавчальній діяльності;

- *принцип наступності* у вихованні вказує на безперервність процесу превентивного виховання (як на рівні поколінь, так і на рівні системи освіти), на необхідність особистісного присвоєння вихованцями культурно-історичних цінностей, моральних норм і традицій українського народу;

- *принцип виховання в колективі* підкреслює, що виховання, здійснюючись в дитячо-дорослих спільнотах різного типу, дає вихованцям позитивний досвід соціального життя і створює сприятливі умови для позитивно спрямованих самопізнання, самовизначення та самореалізації;

- *принцип технологізації* передбачає науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовану ним діяльність дітей, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи профілактичних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети превентивного виховання;

- *принцип індивідуалізації* полягає у визначенні індивідуальної траєкторії соціального розвитку кожної дитини, виокремлення спеціальних завдань, що відповідають її особливостям, включення дітей у різні види діяльності; розкриття потенціалу особистості як у навчальній, так і у позанавчальній роботі; надання можливостей кожній дитині для самореалізації і саморозкриття; здійснення моніторингу змін індивідуальних якостей дитини;

- *принцип соціальної адекватності* потребує відповідності змісту і засобів превентивного виховання соціальній ситуації розвитку дитини, врахування і використання різноманітних факторів соціального середовища;

- *принцип соціального загартування дітей* (М.Рожков) передбачає включення дітей у ситуації, які потребують вольових зусиль для подолання негативного впливу соціуму, розвитку духовних і морально-вольових якостей;

- *принцип проектування та конструювання превентивного виховного простору*. Превентивний виховний простір – це результат творчої та інтегральної діяльності вчителів та учнів, спрямований на створення спільного ціннісно-нормативного укладу життя школи: це простір можливостей, динамічна система взаємопов'язаних педагогічних подій, які становлять основу життєдіяльності закладу, спрямованих на особистісний розвиток учня, набуття ним життєвої компетентності.

- *принцип соціального партнерства* у вихованні орієнтує всіх суб'єктів виховання на рівноправне співробітництво, пошук порозуміння, досягнення

консенсусу та оптимізацію відносин в інтересах розвитку особистості і суспільства;

- *принцип державно-громадського управління* освітою передбачає поділ повноважень і консолідацію зусиль органів державної влади і громадських інститутів у вирішенні проблем виховання підростаючого покоління.

Зазначені принципи утворюють певну систему. Кожен принцип, як важлива складова системи, взаємопов'язаний з іншими. Їх поєднання є запорукою ефективності превентивного виховання.

Основним результативним критерієм превентивного виховного процесу в навчальних закладах має стати формування життєвої компетентності особистості, здатної до самостійного життя й діяльності в сучасному суспільстві як Громадянин, Професіонал, Сім'янин, Носій культури. Під цим кутом зору повинні розглядатися результати превентивної виховної діяльності.

- принцип комплексності забезпечує реалізацію Концепції превентивного виховання у поєднанні з діяльністю інших суб'єктів профілактичної роботи;
- принцип системності передбачає узгодженість, послідовність, взаємозв'язок усіх рівнів профілактичної роботи та погодження відомчих програм з програмами інших суб'єктів цієї діяльності зі стратегічних питань;
- принцип науковості забезпечує науковість аналізу ситуацій, доцільність вибору форм, методів, прийомів реалізації програм спеціалістами відповідних галузей знань;
- принцип інтеграції передбачає зближення і поглиблення взаємодії вітчизняних і закордонних превентивних програм;
- принцип мобільності дає можливість оперативно модифікувати завдання, форми і методи превентивного виховання залежно від умов і змінювати сфери впливу;
- принцип наступності означає розгортання превентивних програм з використанням набутого досвіду;

- принцип конкретності зумовлює включення до превентивних програм чітко сформульованих заходів, строків виконання, визначення відповідальних за їх реалізацію;
- принцип реалістичності передбачає соціальний зміст заходів превентивного виховання, який полягає в оптимізації форм і методів, спрямованих на розвиток адаптаційних якостей цільових груп, зобов'язує за наявності необхідних кадрових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів включатись до профілактичних програм;
- принцип етичності забезпечує моральні основи превентивної діяльності, відображає її гуманний характер, опору на позитивний потенціал особистості, збереження конфіденційності, поваги та інших дієвих умов взаємодії з цільовими групами у процесі превентивного виховання.

7. Очікувані результати

Створення в Україні запропонованої оптимальної структурної системи превентивного виховання сприятиме:

- активізації діяльності вітчизняних науковців, спеціалістів, консультантів, практичних працівників у дослідженні і вирішенні проблем превентивного виховання;
- залученню освітніх, медичних, соціальних та правоохоронних закладів та установ до вирішення проблем попередження правопорушень і злочинності, координації зусиль суб'єктів превентивної діяльності;
- посиленню тенденції до зниження вживання наркотиків, алкоголю, тютюну, ВІЛ-інфікованості, формування у молодого покоління позитивної мотивації на здоровий спосіб життя;
- зміні установок і моделей поведінки дітей і молоді "груп ризику";
- соціально-психологічній адаптації дітей і молоді, які мають життєві проблеми;

- збільшенню кількості волонтерів та осіб, які пройшли реабілітацію, для здійснення превентивної роботи.

8. Організаційно-науково-методична структура впровадження

Концепції превентивного виховання складається із таких ланок:

- лабораторія Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, яка виконує теоретико-методологічну, дослідно-експериментальну, інноваційну, науково-експертну та стимулюючу функції, встановлює ділові наукові контакти з відповідними структурами держав європейського та світового співтовариства, кафедрою превентивної освіти і соціальної політики ЮНЕСКО.
- відділ виховної роботи та захисту прав дитини Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України, який забезпечує і координує діяльність методичних служб галузі освіти на регіональному рівні у напрямку підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їх професійної компетентності; координує дії державних та громадських організацій, причетних до проблем попередження та усунення асоціальних проявів у дитячому та молодіжному середовищі; організує та під науковим керівництвом лабораторії превентивного виховання проводить науково-дослідну та експериментальну роботу з розробки та впровадження інноваційних виховних технологій на базі навчальних закладів (загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих);
- регіональні центри на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (залученими у міські та районні методичні служби), які виконують інформаційно-аналітичну та практичну функції, розробляють, узагальнюють і впроваджують інноваційні технології, інтерактивні методики та сучасні форми роботи з превентивного виховання, адаптують вітчизняний та зарубіжний досвід до регіональних умов, здійснюють підготовку та перепідготовку працівників освітньої галузі шляхом проведення курсів, проблемних семінарів, спецкурсів, семінарів-тренінгів та інших;

- науково-дослідна лабораторія інноваційних виховних технологій Міністерства освіти і науки України на базі кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету та інші науково-дослідні підрозділи вищих навчальних закладів, які виконують функції науково-методичного забезпечення дослідницької роботи, модернізації змісту превентивної освіти та виховання; беруть участь у підготовці спеціалістів різних галузей (педагогів, психологів, лікарів, соціологів, юристів, працівників правоохоронних органів, громадських організацій) з проблем попередження асоціальних проявів у дітей і молоді, формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя та з інших питань, які є пріоритетними та забезпечують економічний, духовний розвиток суспільства і держави, її національну безпеку;

- засоби масової інформації, які активно співпрацюють у напрямку розкриття проблем морального занепаду у молодіжному середовищі, дитячого та підліткового алкоголізму, тютюнокуріння, наркоманії, проституції та активної пропаганди здорового способу життя, досвіду навчальних закладів, окремих вчителів, органів учнівського самоврядування, батьків, які ефективно та результативно впливають на становлення особистості молодшої людини, протидіють деструктивній поведінці у дитячому та молодіжному середовищі, а саме, і в першу чергу, на сторінках журналів "Світ виховання", "Позакласний час плюс";

- експериментальні навчальні заклади різних типів та рівнів акредитації, що є базою для ведення науково-дослідної роботи, практичної реалізації наукових ідей і методичних розробок щодо здійснення превентивної освіти і виховання.

9. Фінансово-матеріальне забезпечення превентивної діяльності здійснюється за рахунок державних бюджетних асигнувань, коштів місцевого бюджету; благодійних внесків; доходів від підприємницької діяльності, міжнародних фондів та організацій, проектів і програм.

Розробники Концепції превентивного виховання дітей і молоді:

В.М.Оржеховська – доктор педагогічних наук.

С.В.Кириленко – кандидат педагогічних наук.